

MONISTI O MONIZMU.)*

VERWORNOW PSIHOMONIZAM.

S Haeckelom smo gotovi. Čujemo monističku nauku Verwornovu. Možda ga pri umovanju prati ona ista jasna logika, kojom je progledao krivost materijalizma — onda bi dualizam imao opasna protivnika.

Samom se materijom ne može istumačiti svijet; to je i Haeckela natjerala na gradnju atomske duše, a natjerala je i Verworna i Ostwalda, da Haeckelu prigovore strašnu nelogičnost i zapravo dualizam. Te znanstvene katastrofe ne će Verworn, pa kako materija sama nije dosta, a s dušom zajedno utvrđuje dualizam, baca se Verworn u naručaj psihi, duši. Nije sve materija, još manje materija i duša, nego je samo duša, samo psiha! Eto jednoga principa, eto psihomonizma.

Evo njegova monizma kratko i jasno: „Opreke između tjelesnoga svijeta i psihe dakle uistinu nema, jer je čitav tjelesni svijet samo sadržaj psihe. Uopće opstoji samo nešto jedno, a to je bogati sadržaj psihe.“ — Ja vidim stablo i koliko ga osjećam, koliko je u moj psihi, toliko za me opstoji; ja slušam trepet njegova lišća, osjećam miris njegova cvijeta — sve osjećam, sve po psihi, — sve samo psiha. Izvan psihe nema ništa. S malo mišljenja osjetio je čitatelj logički skok Verwornow: od istine, da svijeta ne bih spoznao bez psihe zaletio se na teoriju, da sav svijet i stoji samo u psihi.

Dakako, ako je i sav svijet samo sadržaj psihe, onda je sve samo psiha, monizam svijeta je gotov. Ali katastrofalan monizam! Po Haeckelovu monizmu dolazimo do čudne jednadžbe: $2=1$, jer tvrdi, da su materija i psiha jedno. Tu mu je pogrešku pokazao Verworn, pa se čovjek ne bi nadao, da će on sam načiniti svojim psihomonizmom jednadžbu: $0=1$. Evo kako:

Izvan Verworna nema ništa, sve je samo sadržaj njegove psihe; ja n. pr. ne opstojim, to je samo Verwornova utvara. Dakle je Verworn jedinica, ja sam nula. Isto tako Verworn ne opstoji, on je samo sadržaj moje psihe; ja sam dakle jedinica, Verworn nula. Dakle svijet sastoji od jedinica, koje su nule — svijeta nema, ni same psihe nema, nema ni monista ni dualista: to je našao Verworn u „bogatom“ sadržaju svoje psihe — bogatstvo nirvane, kapitalizam, koji nije nikomu na štetu. Znanost je postignula, da joj je ispod nogu izvučen »principium contradictionis«.

Malo biže. Verworn tvrdi, da tjelesnoga svijeta nema, nego samo opstoji utisak na našu psihi, naš osjećaj njegovo je biće. Verworn je prigovor o Haeckelu, da postavlja nedokazane hipoteze, a sam postavlja nedokazanu tvrdnju, da opstoje samo utisci, a nema svijeta izvan nas. To je jedna pogreška, a druga, da postavlja utiske bez predmeta, koji ih uzrokuje i tako obara »principium causalitatis«.

Pri tumačenju „bogatoga sadržaja psihe“ ne može Verworn da izade na kraj bez „kompleksa utiska“. Više raznih utisaka čini, da mi nije isto kamen i ptica; ti kompleksi utiska su stalni, psiha ih ne stvara slobodno. A što je ono, što te komplekse drži u zajednici? ili ništa, kako misli Verworn — onda je određenost tih skupova bez razloga i nelstu-mačljiva; ili nešto — onda imamo osim kompleksa utisaka i subjekt, koji ih drži zajedno, a to je vanjski svijet izvan psihe, dokaz dualizma.

Verworn priznaje razvitak bogatstva psihe, utisaka. Kako psiha prima utiske, na što reagira osjećajem, koji je izvor utiscima, toga ne zna istumačiti. Samo tom razumljivom nedošljednošću, koja nikako ne odgovara njegovu jasnom mišljenju o materijalizmu može Verworn doći do izreke: „Ne stanuje u čovječijem tijelu duša, nije čovjek sijelo osjećaja, već čovjek jest kompleks osjećaja, i za druge i za sama sebe on sastoji od osjećaja.“ Drugim riječima: Niti ima čovjek tijelo, niti čime osjeća, već je on sam skup osjećaja. Što čini, da je ovaj skup čovjek, a onaj konj?

*) Život II, br. 4.

Nema odgovora. Šta je „ja“, „drugi“ (a obadvoje upotrebljuje Verworn), na to ne može odgovoriti psihomonizam. Samo sa strašnim protuslovljem može Verworn govoriti, da je čovjek skup osjećaja „sebi“, a samo s još većim, da je „drugim“, ta „drugih“ nema, oni su samo »bogat sadržaj naše psihe«.

Nije čući vanjski svijet ruši Verworn sve prirodoslovne znanosti, jer im oduzim je objekat. Stoga mu ironički veli monist Ostwald, da »prirodoslovci s prosječnim čovjekom ipak drže, da osim samosvijesti ima stvari, koje podražuju naša osjetila«, svijet je vanjski buditelj naših osjećaja.

Tako opet moderan monist osuđuje drugoga monista i potpuno pravo dovikuje u ime prirodoslovnih znanosti, da im se smiluje, jer uz psihomonizam propadoše. Dakle se taj monizam ne smije hvaliti zaštitnikom znanosti.

Upravo je užas, kad čovjek i u sama Verworna nabasa na izreku: »Svaka promjena vanjskih faktora, koji utiču na organizam, može se smatrati podražajem.« — Verworn ubija sam sebe. Dakle ipak postoje vanjski faktori i utiču na organizam, a nije sve samo psiha. J. dnako je razumljivo, kad Verworn govori o tjelesnim promjenama iza smrti, kad veli, da umire »individualna duša«, nu ostaju osjećaji i misli i »žive dalje iza prolaznoga individua u drugim individuumima svagdje, gdje opstoje isti kompleksni uvjeta.«

Govori o tjelesnim promjenama, biva nije sama psiha.

Govori o mrtvom tijelu i preostalom mišlima, biva je bilo dvoje.

Govori o drugim individuumima, biva nije sve »sadržaj moje psihe«.

Govori o raznim kompleksima uvjeta, biva su razna bića, a ne samo sadržaj jedne psihe. — Zaista nije potreba biti Ostwald i po vazdan kemički nalaziti razne komplekse atoma, da čovjek osudi psihomonizam kao i materijalizam. Ako je materijalizam surova negacija duha, psihomonizam je zapravo negacija svega.

OSTWALDOV ENERGETIČKI MONIZAM.

S Verwornom je Ostwald osudio Haeckela, sa svim prirodoslovcima je Ostwald osudio Verworna, a ipak sam ostao monist. Njegov monizam može se nazvati energetičkim monizmom.

Slijediti Ostwalda u njegovu razlaganju o materiji, energiji, za nas je suvišan posao. Nema sumnje, da je Ostwaldu tim radom osiguran trajan znanstveni glas i da će budućnost pohvaliti gdje koju misao. Nu mi ga gledamo samo, kad dođe na naše polje.

Pojam materije za tumačenje svijeta preuzak je; »sve se prirodne pojave dađu sredati u pojam energije; to (a ne materija) je najširi pojam, do kojega je došla prirodoslovna znanost, on obuhvata i problem substancije i problem kauzalnosti.« Tako Ostwald.

Do njega je bila materija rosilica energije, materija i energija bila su dva samostalna, sebi ravna pojma; po Ostwaldu je sve samo energija bez materije. Sam međutim priznaje, da pri tom pokušaju može biti zabuda. Nije čući opstanak materije kao nečega posebna osim energije tumači on ono, čime se dokazuje prisutnost materije — n. pr. njezina opipnos, osjetnost — raznim energijama, opipnost recimo energijom forme i volumena bez subjekta materije. Za tumačenje psihičkih pojava potrebita mu je »duševna energija«.

Tko promotri samo ovaj temelj njegovu monizmu, lako vidi, da Ostwald drugim putem dolazi do istih pogrešaka, kao i Verworn: Govori naime o radu, a nema pojma ni o subjektu ni o objektu rada; potrebiti su mu pri tumačenju raznovrsni skupovi energije, kao u Verworna skupovi utisaka, a ne opaža, da bez subjekta, bez sakupljana tih skupova nema dovoljna razloga ni skupovima ni njihovoj raznolikosti. Da bude poraz ljudske spoznaje veći, riječe on time »principium rationis sufficientis,« pa i ostala načela.

Tumačeći živa bića nema u svojim energijama samim tumačenja pojmu „razvoj“, „usavršenje“, jer je u tome pojam finansi. Pojava živih organizama može se svesti na energije samo po ra-nanjem vanjske inteligencije, Boga, a to bi bilo smrt monizmu. Kako monist Ostwald toga ne će, ne preostaje mu, nego se poslužiti izrekama, koje i sam zove vrlo trivijalnim, kao: „Od organskih oblika traju najdulje, koji su najtrajniji“, „po svojim prirodnim svojstvima.“ Zašlo su prirodena, toga ne može kazati. —

Kako je ono Ostwald izrekao umjesnu kritiku o psihomonizmu tako dobro veli Verworn o njegovom energetičkom monizmu: „Sve ostale forme energije jesu samo objektivne, t. j. mogu se primijetiti osjetilima; subjektivno, t. j. bez posredovanja naših osjetnih organa bile bi nam posve nepoznate. Sasvim protivno psihička energija. Ona se objektivno ne može nigdje pokazati, mi je spoznajemo samo subjektivnim iskustvom. Vidimo, da je to forma energije, koja je u svojim temeljnim svojstvima sasvim različita od svih nama poznatih radnja u prirodi“. „A ta različitost nije ništa drugo, nego stari onaj ponor, koji je htio energetski napor da premosti, ponor, koji opstoji između psihičkih i tjelesnih pojava.“ Na vratima se Ostwaldovim ceri dualizam! I tako je poraženi Verworn porazio svoga pobjednika Ostwalda!

Nijedan od ovih znanstvenih monista ne može da održi poziciju pred zdravim razumom. To vide sami monisti jedan na drugomu, a pri procjeni svoga mišljenja su slijepi, srću u iste pogreške, kojim su prije prigovarali. Oni ne mogu da utvrde monizam ni u samom stvorenju; i ono je dualistički sazdana, a kamo li potpuni monizam, koji bi ukinuo potrebu Stvoritelja i Reditelja svijeta. Doklegod stajao svijet i doklegod ga gledao zdrav razum, govorit će mu o svome početniku i pobijati zablude i estima onih, koji su sami na strampuci. To je pobjeda istine, da se logici monista ne dá prigovoriti, dokle govore proti monizmu, a brzo im se očitaje slabost, kada ga brane.

Pa ipak u traženju jedinstva stoji golema istina. Sve što opstoji mora da je u prauzroku ujedinjeno. Jest, ali se monizam, koji neće da ostane na bojištu pobjedonosan, mora okrenuti biću potpuno i beskrajne savršenosti — a to je Bog, a ne smije zanijekati" egzistencije nesavršenih stvorenja — a to je svijet. Pravi monizam je u kršćanstvu, koje veli: „U početku bijaše... Bog... Po njemu je načinjeno sve.“ On je tako savršen, da je svako njegovo svojstvo On, svaki njegov rad Osoba, a moć mu je tolika, da stvara iz ničesa izvan sebe. — Kršćanski dualizam jedini je put pravomu monizmu u jeinstvu naravi Triju osoba.

Sarajevo.

Dr. A. Bužan.

Mathies-Stržić:

MOLITVA MILIM SVETIMA.

Možda si čuo još jednu teškoću. Ne protiv molitve Bogu Gospodu, ali možda protiv zazivanju Svetih Božjih.

Ne umanjuje li moljenje Svetima čast Svevišnjemu?

Ako se stvar dobro promisli, baš je protivno istina. Što su Sveti, to su po Bogu. Što mogu, mogu po Bogu. Svetac je divan trijumf milosti Božje. Sveca je Bog prije častio, nego ga stadoše štovati ljudi. To osobito vrijedi za djevičansku Majku Božju. Ona je prvi i najljepši plod otkupljenja. Nju je Bog odlikovao i uzvisio više od svih ljudi. Svi pravi sveti i blaženi kanonizirani kao i oni, koji su ostali sakriveni, prijatelji su Božji. Kako da bude Bogu nečast, kad poštujemo njegove prijatelje? Oduševljeni nasljedovači Kristovi postaju dionici